

Erich Mistrík: Poľsko

Obsah

Pol'ské vlaky	2
Poliaci a vojna	4

Poľské vlaky

Táto skúsenosť určite nereprezentuje poľské železnice. Opakovala sa však niekoľko krát, takže to asi nebude náhoda.

Rýchlosť

Rýchlosť asi nie je silná stránka poľských vlakov.

Keď som prvýkrát prišiel do Poľska, cestoval som medzinárodným expresom Viedeň-Varšava. Nasadol som naň v Břeclavi a cez Moravu sa tento rýchlik rútil veľkou rýchlosťou, pričom zastavil len asi na troch miestach. Mal som pocit, že zmyslom tohto vlaku je dopraviť ľudí čo najrýchlejšie.

Kým neprekročil poľské hranice. Bolo okolo siedmej hodiny ráno, čas, keď je v Európe zvyk chodiť do zamestnania. A tomu sa zrejme prispôbil aj medzinárodný expres.

Dovtedy viac-menej poloprázdny, veď v časoch hlbokého komunizmu začiatkom sedemdesiatych rokov 20. st. sa vo východnej Európe až tak veľa necestovalo. Ale na poľskom území sa vlak okamžite zaplnil, pričom sa osadenstvo vlaku neustále striedalo. Expres totiž zrazu začal zastavovať v menších mestách, na menších staničkách, neustále nakladal a vykladal množstvá ľudí.

Z medzinárodného expresu, ktorý prešiel celú Moravu za pár hodín, sa stal osobný vláčik. Niečo, čomu zvykneme pejoratívne hovoriť lokálka.

Myslel som si, že to bola náhoda ranného cestovania.

O pár rokov neskôr som však cestoval nočným vlakom z Krakova do Gdańska a situácia bola rovnaká. Vo vlaku sa prakticky nedalo zaspáť, lebo každú chvíľu stál na stanici, ľudia nastupovali a vystupovali. Dôvody nepoznám, lebo v noci sa až toľko ľudí nezvykne presúvať.

Keď som po mnohých rokoch opäť cestoval vlakom po Poľsku, situácia sa opakovala, hoci v inej podobe.

Medzinárodný rýchlik Budapešť-Varšava, ktorý opustil Bratislavu s 15-minútovým meškaním, si toto meškanie podržal až po česko-poľské hranice. A tam zrazu – pol hodiny navyše. Samozrejme, menila sa posádka aj lokomotíva z českej na poľskú, a to trvalo pol hodiny. Len nerozumiem, prečo zmena slovenskej posádky a lokomotívy na českú trvala v Břeclavi 5 minút.

Asi 50 km vzdialenosť z hraníc do Katovic prekonal tento medzinárodný expres rýchlosťou, ktorá jeho meškanie na tomto krátkom úseku zvýšila o ďalších desať minút.

Samozrejme, prípoj do Krakova, na ktorý som pôvodne chcel prestúpiť, dávno odišiel, bolo treba počkať na ďalší vlak. A potom prišiel bonbónik.

Nastúpil som do malého elektrického vláčika, ktorého vzhľad pripomínal vlaky na Slovensku pred desiatkami rokov. Keď sa vláčik konečne pohol, zistil som, že aj jeho kvalita je zrejme rovnaká.

Mal som pocit, že sa rozsype na každom spoji koľajníc, že nezvládne ani jednu výhybku. Všetko sa v ňom triaslo, hrkalo a hýbalo, mnoho vecí vŕzgalo, dvere búchali, alebo sa vôbec nedali otvoriť, či prípadne zavrieť, a vo vagónoch bol ešte aj smrad, ktorého pôvod som neidentifikoval. Jedine čalúnenie na sedadlách bolo relatívne nové.

Vláčik si zrejme uvedomoval svoj vetchý stav, preto sa pohyboval po koľajniciach veľmi pomaly, odhadoval som to maximálne tak na 30km/h. Ved' aj vzdialenosť z Katovic do Krakova, ktorá nemeria ani 100 km, prešiel za dve a trištvrte hodiny. Podarilo sa mi zachytiť ho v najväčšej rýchlosti, akú bol schopný zrejme dosiahnuť.

Ale bol to omyl, lebo sa ukázalo, že rozhrkaný vláčik je schopný iných výkonov. Len čo sa totiž ukázali prvé domy Krakova, vláčik sa rozbehol. Celý sa trasúc o svoj osud nabral veľkú rýchlosť a do krakovskej hlavnej stanice sa vrátil tak, ako keby prichádzal expres prinajmenšom z Londýna. Aj tak však na tých necelých sto kilometroch nabral meškanie asi trištvrte hodiny.

Ešte stále som si myslel, že je to náhoda. Vracajúc sa tou istou traťou síce som mal šťastie na rýchlik z Krakova do Katovic, ale – získať meškanie trištvrte hodiny opäť, hoci to bol rýchlik a pohyboval sa predsa len dynamickejšie, to už nemôže byť náhoda. Presadanie v Katoviciach bolo kvôli tomuto meškaniu dramatické, lebo na počudovanie vlak z Varšavy prišiel úplne presne.

Aj presne odišiel. Ale kým prišiel na české hranice (cca 50 km), meškal 15 minút. Neviem, ako je to možné, ale medzinárodný expres Varšava-Budapešť sa podľa displeja vo vagóne pohyboval rýchlosťou okolo 40 km/h.

Pri výmene lokomotívy a posádky na poľsko-českých hraniciach meškanie opäť zvýšil na 20 minút, ale ako sa ukázalo, po Morave a Slovensku bol schopný letieť až 150 km rýchlosťou.

Žeby boli na vine trate? Neviem, asi nikdy nezistím, čo sa dialo.

(1974, 1976, 2013 / 2013)

Poliaci a vojna

Takýto plagát visel v r. 2013 na poľských uliciach. Napádal Poliakov, aby pamätali na Varšavské povstanie, ktoré označujú za vojnu o nezávislosť celej Poľskej republiky a o slobodu všetkých Poliakov. Nabádal, aby sa každý Poliak zastavil a zamyslel, kdekoľvek bude, 1. augusta tohto roku, keď sa v celom Poľsku rozoznejú sirény na počesť povstania.

Varšavské povstanie má v historickej pamäti Poliakov výnimočné postavenie. Čo sa vtedy stalo?

V lete r. 1944 dosiahla Červená armáda východný breh rieky Visla vo Varšave. Dovtedy postupovala Poľskom dosť rýchlo a vytlačala hitlerovské vojská na západ. Uprostred Varšavy, v štvrti Praga, sa však zrazu postup zastavil.

Západnú časť Varšavy ovládali hitlerovské vojská, ktoré z nej chceli urobiť nedobytnú pevnosť. Súčasne sa v meste vystupňovali aktivity poľskej národnej armády, podzemnej armády riadenej exilovou vládou v Londýne.

Varšavskí Poliaci v nádeji na rýchly postup Červej armády a v snahe čo najskôr oslobodiť svoje hlavné mesto, 1. augusta 1944 povstali proti Hitlerovej moci.

Odohralo sa veľké krviprelievanie, v ktorom napriek svojej vybudovanej podzemnej štruktúre, napriek podpory spojeneckého letectva, napriek relatívne slušnej výzbroji – nemala

poľská Armia Krajowa šancu. Nemecké vojská povstanie kruto potlačili a hneď sa začali mstiť na Varšave.

Nastúpili hromadné popravy obyvateľstva a systematické vymazanie Varšavy z mapy sveta. Nemecké vojská postupovali ulicami porazeného mesta v troch líniách: Prvá línia zabíjala alebo odvážala každého Poliaka, ktorého našla. Druhá línia systematicky vyhadzovala do vzduchu dom za domom, aby z Varšavy zostala len kopa ruín. Posledná, tretia línia pre istotu všetko podpaľovala, aby ani náhodou nezostalo nič celé, ani nikto živý.

Z Varšavy zostala kopa mŕtvych ruín.

Červená armáda sa spoza Visly na všetko pozerala. Až keď Varšava ľahla popolom, vojská sa pohli, aby obsadili zničenú Varšavu.

Nepoznám historické dokumenty a neviem, prečo sa veci takto udiali. Poliakom však dnes nikto nevyhovorí, že sa sovietska Červená armáda zámerne pozerala na to, ako hitlerovci ničia mesto.

Pre Poliakov sú Červená armáda a J. V. Stalin rovnakými zločincami ako Wehrmacht a A. Hitler.

V historickej pamäti Poliakov je viac hrozných udalostí z posledných storočí. Nielen niekoľko delení krajiny medzi mocnosťami, medzi ktorými nechýbali Rusko a Nemecko. V relatívne čerstvej pamäti majú to, čo sa dodnes nenazýva Štvrtým deleníím Poľska (lebo predtým sa odohrali tri), ale čo ním fakticky bolo – začiatok druhej svetovej vojny.

Len s rozdielom dvoch týždňov vpadlo hitlerovské Nemecko do Poľska zo západu pod zámienkou poľských provokácií na polostrove Westerplatte – a stalinský Sovietsky zväz z východu pod zámienkou ochrany svojich západných hraníc. Až desaťročia po tejto vojne boli odtajnené tzv. tajné dodatky Nemecko-Sovietskej dohody spred vojny, v ktorých sa hovorilo aj o tom, že si rozdelia Poľsko a opäť ho vymažú z mapy.

Poliaci majú v čerstvej pamäti aj vyvraždenie poľskej inteligencie a velenia armády v Katyńskom lese sovietskou tajnou službou NKVD v r. 1940 po obsadení východnej časti Poľska. (Fakt, že masové vraždenie bolo sovietskym dielom priznalo vedenie v Moskve až po piatich desaťročiach, hoci celý čas existovali dôkazy – aj tento fakt si Poliaci dobre pamätajú.) Podobne si dobre pamätajú drastickú hitlerovskú likvidáciu varšavského geta, ktoré tiež v r. 1943 povstalo proti nadvláde. A podobne si dobre pamätajú aj prácu poľských komunistov riadených z Moskvy, ktorí už počas vojny nespolupracovali s celonárodným hnutím odporu a po vojne sa aktívne podieľali na ničení mocenských zložiek exilovej vlády i Armie Krajowej.

Poliaci patrili počas druhej svetovej vojny ku krajinám s najväčším počtom mŕtvych a veľmi dobre vedia, že na tom mali rovnaký podiel Nemecko aj Sovietsky zväz. Pomyslenie na vojnu sa u nich doteraz spája s týmito dvoma krajinami.

Pretože Poliaci boli v hnutí odporu veľmi aktívni (vybudovali prakticky paralelné podzemné štátne a verejné štruktúry, vrátane škôl a pod.), nedostali svoju slobodu zadarmo a veľmi si ju vážia. Aj preto sú ochotní vstať a bojovať za ňu skôr ako iné krajiny naokolo (veď hnutie Solidarita bolo jedným z najsilnejších odporcov komunizmu vo východnej Európe).

Ale aj preto si veľmi vážia bojovníkov za svoju slobodu. Poľské ulice sú plné pamätných tabúľ, ktoré pripomínajú rôznych hrdinov, ale aj obyčajných ľudí, ktorí niekoho zachránili. Medzi nimi je množstvo tabúľ príslušníkom inteligencie, ktorú v Poľsku považujú za veľmi dôležitú súčasť národného života a štátu.

Aj preto si veľmi vážia Oskara Schindlera, podnikateľa, ktorý v Krakove počas vojny zachránil stovky Židov. V jeho fabrike v priemyselnej časti Krakova je dnes veľmi pietne zariadené múzeum.

Je to jedno z viacerých židovských múzeí v Krakove. Ďalšie dve sú v Kazimierzi, čo je pekne zachované židovské mesto Krakova, synagógy tiež slúžia ako múzeá. V celom Krakove je možné si kúpiť pamiatky a suveníry pripomínajúce krakovských Židov.

Pretože dotknúť sa Tóry by sa rovnalo jej znesväteniu, Židia ju čítajú s pomocou ukazovátka – ruka so vztýčeným ukazovákam na konci kratšej či dlhšej paličky. V krakovskom Kazimierzi je možné kúpiť si rôzne verzie týchto pomôcok.

Počas druhej svetovej vojny zahynuli státisíce poľských Židov. Súčasní Poliaci to veľmi dobre vedia, veľmi si vážia povstanie vo varšavskom gete, veľmi sú pyšní na krakovský Kazimierz (o ktorom hovoria, že je väčší ako slávne pražské židovské mesto). Vedia veľmi dobre, že to boli Židia, teda národ kresťanstvom stáročia prekliaty.

Napriek tomu, že o nich hovoria ako o Židoch, ktorí zahynuli v Treblinke, v Oświęcime a inde – napriek tomu o nich hovoria aj ako o poľských občanoch, ako o Poliakoch. Židia boli a sú pre nich súčasťou jedného poľského celku, a kto ubližoval Židom ubližoval Poľsku.

Je síce pravda, že sa hovorí aj o silných protižidovských náladách v predvojnovom Poľsku aj počas druhej svetovej vojny. Je síce pravda, že som v Katoviciach videl na stenách veľké logá protižidovskej koalície (nejaká pravicová extrémistická organizácia).

Ale v bežnej konverzácii to pre nich boli poľskí občania, ktorých z varšavského geta hnali do Treblinky. Myslím, že táto perspektíva umožňuje dnes Poliakom vidieť utrpenie za

druhej svetovej vojny ako utrpenie, ktoré sa týkalo všetkých a nikoho z tohto utrpenia nevyčleňovať.

Ďalšia udalosť je možno obyčajnou zhodou okolností, ale možno vyviera z tohto poľského vnímania druhej svetovej vojny a Židov: Bol to práve pápež, ktorý vyrástol v Poľsku, Ján Pavol II., čo sňal zo Židov anatému, teda uvoľnil prekliatie, ktoré na nich spočívalo už od raného kresťanstva. Prekliatie vyvieralo z presvedčenia, že „Židia nám ukrižovali Ježiša Krista“. Asi nie je náhoda, že práve Poliak si uvedomil, čo to znamená byť prekliatym národom.

Vzťah Poliakov k Nemecku sa občas ukazuje aj v komických situáciách, ktoré však pre domácich asi vôbec nie sú komické: Keď som v r. 1976 so skupinou slovenských študentov pomáhal pri prestavbe Jagiellovskej univerzity v Krakove, prišla asi po dvoch týždňoch práce skupina nemeckých študentov. Náš poľský stavbyvedúci vtedy slovenskej skupine povedal: „Sadnite si a odpočívajte, teraz budú pracovať Nemci. Ich otcovia tu niečo zničili, nech to teraz napravia.“ Nenávisť, ktorá dokonca prešla na ďalšiu generáciu.

A vzťah Poliakov k Sovietskemu zväzu som pochopil neskôr, keď mi jeden Poliak rozprával o udalostiach v r. 1980, po štrajkoch v gdańských lodeniciach, keď vznikli nezávislé odbory a neskôr hnutie Solidarita, na scénu prišiel Lech Wałęsa, generál Jaruzelski vyhlásil stanné právo a začali sa konzultácie komunistickej moci s opozíciou. Podľa rozprávania tohto Poliaka, generál Jaruzelski vyhlásil stanné právo po konzultácii s Moskvou. Vedenie v Moskve totiž vedelo, že si nemôže dovoliť zasiahnuť tak, ako v r. 1968 v Československu, aj keď poľská situácia bola omnoho vážnejšia. Moskva totiž vedela, že pre Poliakov by to znamenalo novú sovietsku okupáciu, nové delenie štátu – a určite by povstali. Vstup sovietskych vojsk na územie Poľska bol preto nepredstaviteľný.

Druhá svetová vojna je veľmi hlboko vpísaná do historickej pamäti Poliakov. A rovnakú pozíciu v týchto spomienkach má hitlerovské Nemecko aj stalinský Sovietsky zväz.

(1976, 2013 / 2013)